

Közösségépítés a könyvtárbuszon

Baranya megye az ország legdélebbi megyéje, jellemzően aprófalvas településszerkezetű, 301 községből áll, az 500 fő alatti települések száma 209, ezek közül 98 településen 200 főnél is kevesebben élnek.¹ A könyvtárbuszos szolgáltatásban részesülő falvakban (58 település) mindenhol 1500 fő alatti a lakosság szám, de csupán 26%-ában laknak 500 főnél többen. A 2015-ben kiadott KSZR-ajánlás szerint az 500 lakos alatti településeken könyvtárbuszos szolgáltatás ajánlott, így a megye ellátásában fontos szerepet tölt be a jelenlegi két jármű.²

A könyvtárbuszok nem csak a könyvtári szolgáltatások és a könyvtári rendszer egészéhez való hozzáférés szempontjából nélkülözhetetlenek, de egyes települések életében jelentőségteljes szerepet töltenek be. A Baranya megyei könyvtárbuszokon kívül jelenleg még egy hasonló, informatikai eszközökkel felszerelt, modern bibliobusz szolgáltatást a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei nyírségi bokortanyákon.³

Baranya megye 301 települése közül a 105/2015. (IV. 23.) kormányrendelet alapján 174 település kedvezményezett, amiből 160 társadalmi, gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett és 105 jelentős munkanélküliséggel sújtott. A települések besorolása a társadalmi és demográfiai, lakás- és életkörülmények, a helyi gazdaság és munkaerőpiaci, valamint infrastrukturális és környezeti mutatók, illetve a munkanélküliségi ráta alapján történik.⁴ A megye településeinek 57%-a komoly problémákkal küzd a mindennapokban.

A könyvtárbuszok nagyrészt ezeken a hátrányos helyzetű településeken nyújtanak könyvtári szolgáltatást: az ellátott 58 település közül összesen 37 kedvezményezett; 35 társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett és 25 település jelentős munkanélküliséggel sújtott.

Lényeges, hogy ezeken a településeken egymást segítő csoportok alakuljanak ki, létrejöjjön egy támogató, befogadó közösség, akár a könyvtárbuszon, de a szolgáltatási időn kívül is. A könyvtárbusz szerepe ezeknek a közösségeknek a létrehozásában, megerősítésében rejlik, méghozzá azért, hogy teret ad a különböző korosztályoknak, a családoknak és a speciális igényekkel rendelkezőknek is.

A könyvtárbusz célcsoportjainak meghatározása nem feltétlenül életkorok szerint, sokkal inkább a különböző életszakaszok függvényében került megállapításra.

Előzmények – Az első könyvtárbusz

Az első pécsi könyvtárbusz 2010. december 6-án kezdte meg működését 27 települést ellátva, majd 2011-ben a kör kibővült még egy településsel, így 28 kiszolgálandó településre járt a könyvtárbusz közel három évig. 2014 áprilisától újabb két település kapcsolódott be az első busz menetrendjébe, így mostanra 29 települést lát el a jármű.

A könyvtárbuszon 4 000 dokumentum található, ebbe beletartoznak a hagyományos papíralapú dokumentumok, az elektronikus dokumentumok, hangoskönyvek, DVD-k, CD-k és folyóiratok. A könyvtárbusz jelenleg 30 db folyóiratot biztosít helyben olvasásra.

Az állomány részét képezi a nemzetiségi, idegen nyelvű irodalom, gyermek és ifjúsági ismeretterjesztő és szépirodalom, valamint a felnőtt szak- és szépirodalom. A könyvtárbuszon ugyan csak 4 000 dokumentum érhető el, viszont a Baranyai Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (BKSZR) állományán kívül a Csorba Győző Könyvtár valamennyi dokumentuma is az olvasók rendelkezésére áll, így ha igény jelentkezik egy dokumentumra, azt a következő szolgáltatósi alkalomkor, két hét múlva már kézbe is veheti az olvasó.

Ezen kívül lehetőség van az Országos Dokumentumellátó Rendszeren (ODR) keresztül bármely ODR-tagkönyvtár állományából, vagy akár külföldi könyvtárak állományából könyvtárközi kölcsönzés keretein belül könyveket igényelni.

A gépjármű műholdas parabolaantenna segítségével biztosítja az internetszolgáltatást a betérő olvasóknak. A könyvtárbusz jelenlegi felszereléseéhez tartozik a dokumentumokon kívül két darab felhasználói és egy könyvtárosi laptop, DVD-lejátszó, 5.1-es hangfal, projektor, valamint multifunkcionális nyomtató és szkennelő is. A járművön mozgássérült lift található, ezzel biztosítva a mozgássérültek számára az akadálymentes feljutást. Ezen kívül a számítógépeken a vakok és gyengén látók számára kifejlesztett felolvasó program érhető el. Az idősebb olvasók számára lehetőség nyílik nagyító használatára, valamint öregbetűs könyvek igénylésére is.

A második könyvtárbusz

A Csorba Győző Könyvtár 2013 nyarán újabb sikeres TIOP pályázatot adott be és nyert el a második könyvtárbusz beszerzésére. A második pécsi bibliobusz átadására 2014. március 27-én került sor, amely április 3-án meg is kezdhette a szolgáltatást 29 településen.

A második könyvtárbuszon 2 000 dokumentum áll az olvasók rendelkezésére. Az állomány összetétele megegyezik az első könyvtárbusz állományával, a nemzetiségi, idegen nyelvű irodalom, a gyermek és ifjúsági irodalom, a felnőtt szak- és szépirodalom szintén megtalálható a kínálatban. Felszereltségében is hasonló, ugyanúgy megközelíthető mozgásukban korlátozottak számára, műholdas parabola antennával felszerelt, négy darab felhasználói és egy könyvtárosi PC, multifunkciós nyomtató, 5.1-es hangfalrendszer és projektor is található rajta.

A szolgáltatás mind az 58 településen ugyanolyan rendszerességgel történik. Egy településre egy hónapban két különböző időpontban jut el a könyvtárbusz, egy nap három vagy négy településen szolgáltat, és minden alkalommal másfél órát tölt az adott településen, a kijelölt megállóhelyen.

Minden szolgáltató helyen egy ún. kontaktszemély segíti a könyvtáros munkáját, ő az, akihez kéréssel, kérdéssel fordulhat az olvasó, akkor, ha a busz épp nincs a településen; illetve segít a könyvtár által biztosított rendezvény megszervezésében és lebonyolításában. A könyvtárbusz megállóhelyein egy kihelyezett tábla nyújt tájékoztatást a következő szolgáltatási alkalomról és időpontjáról, a kontaktszemély nevééről, elérhetőségéről.

A könyvtárbuszok feldíszítéséről a könyvtárosok mellett a gyerekek gondoskodnak, hiszen a foglalkozásokon készített rajzok, alkotások kikerülnek a buszok falára, parafatáblájára. A szolgáltatások ideje alatt készített fényképek is a falakat díszítik, hozzájárulva ezzel a buszok belső, vidám hangulatához.

Gyerekek a könyvtárbuszon

A könyvtárbusszal ellátott településeken nagy számban élnek hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek. A régió a második veszélyeztetettségi szintet éri el, ami azt jelenti, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya meghaladja a 30%-ot. A települések nagysága és a veszélyeztetettek aránya között negatív a korreláció, tehát a Baranya megyei aprófalvakban a hátrányos helyzet kialakulásának veszélye igen nagy.⁵

A megye településein így kiemelt figyelmet kell fordítani a gyermekek könyvtári ellátására, hogy a későbbiekben lehetőségük legyen kitörni jelenlegi helyzetükből. A korai gyermekkorban történő olvasás, és az azt előkészítő tevékenységek, mint például a felolvasás, a mesélés, az éneklés, a játék a betűkkel és a szavakkal, mind szoros kapcsolatban van a gyerekek későbbi iskolai teljesítményével.⁶

A legfiatalabb korosztály

Baranya megye 301 települése közül kevesebb mint felében, 110-ben működik óvoda, összesen 188 feladatellátási helyen. Számos község önkormányzata a kötelező feladatát intézményfenntartó társulásban való részvétellel látja el. Az óvodába járó gyerekek száma 11 911 fő. A megyében az ellátott óvodások 21%-a hátrányos helyzetű gyermek. A könyvtárbusszal ellátott települések közül 10 helyen működik óvoda.⁷

Hogyan segíthet ezen a célcsoporton a könyvtárbusz?

A könyvtáros szakma egyik alapvető feladata az olvasóvá nevelés. Ebben partner lehet a nagyszülő, óvónő vagy bárki, aki ezt a küldetést magáénak érzi. A legnagyobb szerepe azonban a szülőknek van abban, hogy a gyerekek biztos alapokkal kezdhessenek neki az iskolának. Az olvasóvá nevelés tehát nem az iskolában kezdődik, így egészen kicsi kortól kezdve a fentebb említett módon tudatosan és rendszeresen foglalkozni kell a feladattal.⁸

A nagyszülők szerepe is lényeges, hiszen ők azok a személyek, akik gyakorta jelen vannak a gyerekek életében, és sokat tehetnek hozzá a szülő nevelő munkájához. Több ide-

jük van, mint a szülőknél és számos mondókát, dalt ismernek. A könyvtáros abban tudja segíteni őket, hogy a megfelelő dokumentumokat válasszák ki a gyerekek számára.⁹

A 0–6 éves korig tartó életszakaszban érintkeznek először a gyerekek a könyvekkel, meghatározó az első könyvvel való találkozás, a könyvtáros szerepe pedig az, hogy olyan könyvet tudjon ajánlani, ami az adott életkori sajátosságnak megfelel. A könyvtárbuszon tematizálva találhatók meg a legkisebb olvasóknak szánt dokumentumok, így a leporellók, mondókák, verses és mesekönyvek, ezek között böngészve a szülők könnyen kiválaszthatják az esti, lefekvéshez szánt olvasmányt.

A kikapcsolódáshoz szükséges könyvek mellett a szülők, nagyszülők, pedagógusok rendelkezésére áll a korosztályt érintő szakirodalom is.

Az ingyenes beiratkozás, a széles kínálat és a maximálisan kölcsönözhető 10, két gyermek esetén 20 darab dokumentum a családoknak jelentős anyagi megtakarítást jelent, hiszen nem kell könyvesboltban megvásárolniuk a könyveket, többségüknek nem is állna módjában megvenni azokat.

Példák a könyvtárbuszról

A könyvtárbuszon dolgozók egyes településeken szoros kapcsolatot alakítottak ki az óvónőkkel és óvodavezetőkkel, hiszen a buszba nemcsak szülővel érkehetnek a gyermekek, hanem óvodás csoporttal is.

Több településen gyakorlattá vált, hogy az óvónők megkeresik a megyei könyvtárat, hogy kisebb-nagyobb csoportokkal látogatást tegyenek a könyvtárbuszon. Ezekon az alkalmakon lehetőség nyílik a bibliobusz bemutatására, a gyerekek megtanulhatják, hogy mit és hogyan tudnak keresni, mit kell tenniük, ha szeretnének beiratkozni a könyvtárba. Ez jó lehetőség a gyermekek információs műveltségének gyarapítására, könyvtárhasználatuk ösztönzésére. Arra is van példa, hogy a gyerekek közül néhányan lelkesen mesélik a társaiknak, hogy ők már régóta használják a könyvtárbuszt, mi több, ismerik a könyvtárost is. Ezek a gyerekek már otthonosan mozognak a buszban, és büszkén kalauzolják társaikat a könyvek között, mesélik korábbi élményeiket egy-egy buszon megtartott foglalkozásról.

Előfordult, hogy a szomszédos településen dolgozó óvónő kereste fel a könyvtárbuszt, hogy kézműves foglalkozásokhoz szükséges könyveket vigyen, később pedig többször is visszatért, hogy új mesekönyveket válogasson a gyerekeknek.

Egy, a buszba betérő nagymama azzal a problémával érkezett, hogy a 4 éves unokája sokat beszél, de nem lehet érteni belőle semmit. Olyan könyvvel távozott, amiben kifejtik ennek a jelenségnek az okát, s megoldásokat is ajánlanak a fejlesztéshez. Később ez a könyv és a benne rejlő információk eljutottak a településen élő faluközösségen belül több családhoz is.

Az általános iskolás korosztály és a középiskolások

Baranya megyében 26 692 tanuló vesz részt általános iskolai oktatásban, melyet 142 köznevelési intézmény lát el. A megye 91 településén található általános iskola, a könyvtárbuszszal ellátott települések közül pedig 7 helyen működik. A hátrányos helyzetű álta-

lános iskolások aránya 35,8% a megyében. Legnagyobb mértékben a Sellyei járásban van jelen a probléma, ott 75,2% az arány.

A legtöbb Baranya megyei középfokú intézmény Pécssett található, illetve a nagyobb városokban. A kisebb településeken a hátrányos helyzetűek „második esély” iskolái működnek, felnőttképzéssel.

A megyében 96 feladatellátási helyen működik középfokú intézmény, az itt tanuló 16 228 középiskolás 42%-a (6 952 fő) jár gimnáziumba, a többi tanköteles középiskolás korú fiatal valamilyen szakképzésben vesz részt. A könyvtárbusszal ellátott települések közül egy helyen sem működik középiskola.¹⁰

Hogyan segíthet ezen a célcsoporton a könyvtárbusz?

A gyerekek fejlesztéséhez a pedagógus önmagában kevés, az iskolák támogató intézményeinek és azok szakembereinek, mint például a könyvtárosoknak is, elengedhetetlen a jelenléte a diákok életében. Szükség van arra a tudásra és eszközkészletre, amellyel a könyvtárak rendelkeznek.¹¹

Az intézményes tanulási formák mellett tehát egyre nagyobb jelentősége van a nem formális tanulási tereknek is, hiszen kifejezetten fontos, hogy a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók plusz segítséget kapjanak a felzárkózásban, a beilleszkedésben. Mivel az információs műveltség kiemelkedő szerepet játszik az egyén boldogulásában, különös figyelmet kell rá fordítani az oktatásban és az iskolán kívüli tanulásban is, nem csak a hátrányos helyzetű fiatalok esetében. A könyvtárbusz mint nem formális tanulási tér alkalmas az információs műveltség fejlesztésére is.¹²

A rendszeres olvasás és a magas szintű olvasási teljesítmény között összefüggés van. Azok a diákok, akik rendelkeznek olvasási tapasztalattal, tehát a kötelezőkön kívül is olvasnak változatos témákban, egyértelműen jobban olvasnak.¹³ A könyvtárbusznak tehát a változatos olvasnivaló biztosításának tekintetében is nagy szerepe van.

Példák a könyvtárbusztól

A könyvtárbusz biztos pontot jelenthet a településeken élők számára. A legtöbb kisebb településen már bolt sincs, így fontos szerep jut azoknak a helyszíneknek, ahol az emberek találkozni tudnak egymással és segítséget kaphatnak. Főként a fiatalok körében fontos ez, akiknek rengeteg kérdésük van, próbálnak eligazodni a világban. Jól szemlélteti ezt a következő példa: egy pályaválasztás előtt álló 14 éves lány a könyvtárbuszon dolgozók véleményét kérte ki, hogy milyen típusú iskolába jelentkezzen, megbeszéltek a lehetőségeket, és együtt próbálták a lehető legjobbát kiválasztani.

Olyan is előfordult, hogy a könyvtáros a saját függvénytáblázatát, matematika tankönyvét ajándékozta egy középiskolásnak, mert a dokumentum a könyvtár állományában nem volt fellelhető.

2014-ben egy, a hátrányos helyzetű tanulók információs műveltségének fejlesztését célzó program valósult meg az egyes könyvtárbuszon. A kutatást végző személy fiatal használókat vont be a fejlesztőprogramba: *„A gyerekek, bár több esetben voltak elutasítóak a feladatokkal szemben, a foglalkozások nagy részében látványos fejlődést mutattak (...) Sok esetben láttam, hogy olyan gyermekek, akik szakadt ruhában, piszkosan és éhesen érkeznek a könyvtárbuszra,*

minden gond nélkül kezelik a számítógépet. A laptopok bekapcsolása, az internetes keresők használata, a játékok kezelése nem okozott nekik problémát, ám az olvasással, a feladatok értelmezésével, a megfelelő információk megtalálásával már komoly gondjaik adódtak.”¹⁴

Természetesen ez a fajta fejlesztés nem ért véget a program lezárultával, a buszon dolgozók rendszeresen foglalkoznak az említett kompetenciák erősítésével. Az információs műveltség mellett a digitális kompetenciák fejlesztése is megjelenik, pl. a minden évben megrendezésre kerülő Internet Fiesta keretein belül téma volt már többek között az adatvédelem, a biztonságos böngészés, a számítógépes vírusok is.

Mindezek mellett egyéb készségek, képességek fejlesztésére is folyamatosan irányulnak törekvések, ilyen volt a Baranya Megyei Esélyek Házával közösen szervezett Könyvtárbusz+ projekt is, amelynek részeként 2015. november 1. és 2016. június 30. között több mint 30 hátrányos helyzetű településen tapasztalhatták meg a buszokba betérő gyerekek és családjaik a közös tevékenység és alkotás örömét, valamint a kreatív és logikai játékok sokaságát.

A könyvtárbuszban a gyerekeknek akarva–akaratlanul el kell sajátítaniuk a társas viselkedési normákat, hiszen kis helyen kell minden gyerek és felnőtt kérését, igényét kielégíteni. Ilyenkor folyamatosan tapasztalják és tanulják a fegyelmezettség, figyelmesség és az illemtudó viselkedés „művészetét”.

Ilyen a számítógépek használatával kapcsolatos szabályok elsajátítása is: az idő szűkössége miatt a gyerekeknek türelmesen ki kell várniuk a sorukat a gépeknél. Ami eleinte nehézség volt, ma már rutinszerű, a gyerekek megtanulták, hogy az idejük lejártával kérdés nélkül át kell adniuk a helyüket társaiknak. A várakozás ideje alatt pedig lehetőség nyílik más dolgokat kipróbálni, hisz vannak kézműves foglalkozások és lehet válogatni a könyvek között is.

A könyvtárhelyiség használatát is el kell sajátítani, hiszen egy szűk, 16 m²-es területen tekintettel kell lenni egymásra, nem lehet hangoskodni, zavarni a másikat és a dulakodás, verekedés is tilos. Az alapvető kommunikációs normákat is meg kell tanítani: meghallgatjuk egymást, nem vágunk a másik szavába, nem szólunk közbe, ha a könyvtáros valakivel épp beszélget.

Fiatal felnőttek, főiskolások és egyetemisták

A Baranya megyében állandó lakóhellyel rendelkezők közül 2015-ben 6 281 fő vett részt felsőfokú képzésben. A felsőfokú képzések helyszíne szinte kizárólag Pécs, így a megyében élő fiatalok többsége kollégista vagy már beköltözött Pécsre, illetve rendszeresen ingázik.

Hogyan segíthet ezen a célcsoporton a könyvtárbusz?

A célcsoportok egészét tekintve a főiskolások, egyetemisták jelennek meg a legkisebb arányban a könyvtárbuszokon, így a közösségépítés ennél a korosztálynál tud érvényesülni a legkevésbé. Akik mégis, azok célzottan a tanulmányaikhoz keresnek irodalmat vagy kikapcsolódni vágnak.

A könyvtárbuszok állománya korlátozott számban tartalmaz speciális ismeretekhez szükséges szakirodalmat, nem is feladata ezek gyűjtése. Nagyobb eséllyel talál irodalmat

a buszon egy általános vagy középiskolás a Római Birodalomról vagy a második világháborúról, mint egy egyetemista a közgazdasági alapismeretekről. A felsőfokú tanulmányokhoz szükséges szakirodalom beszerzésére lehetőség van könyvtárközi kölcsönzésen keresztül.

A kistelepülésről beköltöző egyetemisták dokumentumigényeikkel elsősorban Pécssett jelentkeznek, hiszen a megyei és az egyetemi könyvtár, valamint tagintézményeik jól felszereltek, teljes mértékben alkalmasak arra, hogy kiszolgálják a szükségleteket. A kötelező olvasmányok „házhöz kérése” inkább csak kényelmi szempontokat szolgál.

Példák a könyvtárbuszról

A hallgatók konkrét olvasmánylistákkal érkeznek, illetve beadandó dolgozathoz vagy szakdolgozathoz kérnek segítséget, irodalomajánlást, dokumentumokat.

A munkaerőpiaci előírások, elvárások folyamatos változása miatt a már meglévő szak tudásukat felfrissíteni kívánó használók is megjelennek a könyvtárbuszokon.

Egy konkrét példa: egy 200 fős kistelepülésen korábban szociális gondozóként és ápolóként foglalkoztatott személy korábbi végzettsége az új előírásoknak már nem felelt meg, így ahhoz, hogy tovább foglalkoztassák, szüksége volt az OKJ-s vizsga letételére. Ehhez tudott hozzájárulni a könyvtárbusz azzal, hogy a megfelelő dokumentumokat eljuttatta az érintettnek.

Többször előfordul, hogy fiatal felnőttek 20–25 évesen iratkoznak be esti iskolába, hogy elvégezzék vagy befejezzék a középiskolát. Gyakran jönnek ilyenkor a könyvtárbuszba tankönyvekért, kötelező olvasmányokért.

A hosszabb-rövidebb idejű külföldi munkavállalás és a kivándorlási tendenciák megfigyelhetők a baranyai településeken is, emiatt nem egy esetben vált meg a település közössége egy értékes személytől. Elutazás előtt többször fordultak a könyvtárhoz, többnyire a fiatalok, nyelvtanulással kapcsolatos (pl. német nyelvű, vendéglátós szakmai szótár) dokumentumkérésekkel.

Felnőttek és családok a könyvtárbuszon

Baranya megyében a fiatal aktív korú és idősebb aktív korú lakosság, tehát a 15 és 65 év közöttiek száma 246 874 fő. A nemek megoszlása tekintetében a nők vannak jelen nagyobb arányban (férfiak: 121 676 fő, nők: 125 198 fő).¹⁵

A tendencia a könyvtári ellátásban is érződik: többségében nők járnak a könyvtárbuszba, a férfiak motiválása, illetve elérése a családi szerepvállalás miatt nehezebb. Egész családok ritkán érkeznek, az anya és gyermeke látogatása a jellemzőbb. Ennél a korcsoportnál megjelennek speciális csoportok is, mint például a munkanélküliek.

Hogyan segíthet ezen a célcsoporton a könyvtárbusz?

A felnőtt lakosság egy része igényli a közösséghez való tartozást, a törődést, a beszélgetést, ebben is partner a könyvtárbuszon dolgozó könyvtáros. A településeken kevés az aktív, kezdeményező szervezőerő, így szükség van külső segítségre a közösség létrehozásához, formálásához.

A könyvtárak, így a könyvtárbusz kapcsán is tágabban értelmezhető a közösségfejlesztés fogalma. Egyrésztől megjelenik a közösség tudatos fejlesztése, például a szociális funkciók felvállalásával vagy a rendezvények szervezésével, ugyanakkor a könyvtár találkozóhelyként is szolgál: akár spontán együttlétek vagy összejövetelek is szerveződhetnek, hiszen a könyvtár bárki számára nyitott.¹⁶

A kisgyermekes családok számára a könyvtárbuszon jelen vannak a gyermekneveléssel kapcsolatos szakirodalmak is.

Példák a könyvtárbuszról

Rendszerek a spontán kialakuló, hosszabb beszélgetések akkor, ha több felnőtt tartózkodik a könyvtárbuszban, így a kölcsönzések mellett a legfontosabb aktualitások, helyi hírek is kitérőre kerülnek. Ilyenkor gyakran a könyvtárbusz személyzetét is bevonják a beszélgetésbe.

A falu közösségében aktívan szerepet vállaló édesanyák számos esetben kértek segítséget a településen megrendezendő ünnepek, foglalkozások lebonyolításához. Az egyik ilyen faluban a könyvtárbuszba járó gyerekek szülei csapattá szerveződtek, hogy előadást szervezzenek a falu lakosságának a gyerekek közreműködésével.

A kisgyermekes szülők számtalanszor félretettek könyveket azzal, hogy nemsokára jön értük egy ismerős, akinek ajánlották, s aki majd kikölcsönözné a könyvet. Nem egy esetben bővült ilyen módon a könyvtárbuszok olvasói bázisa.

Idősek a könyvtárbuszon

Baranyában a 65 éves és idősebb népesség aránya az állandó népességből 2016-ban megközelítőleg 19% (összehasonlításképpen: a 14 év alattiak aránya csak 13%).

Az idősebb korosztály egy része korábban is tagja volt a már évek óta megszűnt vagy inaktív települési könyvtárnak. Ők azok, akiknek korábban is volt valamilyen pozitív kötődésük a könyvekhez. Ezt a korosztályt jellemzően nehezebb elérni, ugyanakkor legalább annyira fontos törekedni a megszólításukra, mint a legfiatalabbak esetében, hisz a társas interakciónak egy olyan új színtere lehet a könyvtárbusz, ahol a könyvkölcsönzés mellett a lélekápolásnak is fontos szerepe van.

Hogyan segíthet ezen a célcsoporton a könyvtárbusz?

Az idősebb olvasóknál az olvasás nyújtotta szórakozás és a beszélgetés jelenik meg a fontossági sorrend elején. A könyvtárbusz egy olyan havi kétszeri, fix találkozási hely, ahol az időseknek közösségi élményben lehet részük, kiszakadhatnak az otthoni magányból.

Az otthonukhoz kötött, mozgásukban korlátozott idős embereknek általában családtagok vagy a könyvtárosok munkáját segítő kontaktszemélyek segítenek házhoz vinni a kívánt könyveket.

Példák a könyvtárbuszról

Jellemző hogy az idősebb korosztály nem egyedül, hanem például a szomszédokkal együtt érkezik a könyvtárba, ilyenkor megbeszélik az aznapi teendőket, és gazdát cserélnek az izgalmasnak gondolt könyvek. Az egyik könyvtárbusszal ellátott településen például hét nyugdíjas hölgy jár együtt a könyvtárbuszba, ha egyikük előbb végez a válogatással, a másik addig bújja a könyveket, amíg a többiek is sikeresen kiválasztják az olvasnivalójukat. Majd közösen, új olvasnivalókkal felvértezve elköszönnek.

Ennél a célcsoportnál figyelhető meg leginkább, hogy a könyveknek közösségteremtő szerepe is van. Nem ritka, hogy egy könyv azért kerül többszöri meghosszabbításra, mert azt az olvasó kölcsönadja valamelyik falubéli ismerősnek, aki aztán szintén továbbadja egy harmadiknak, aki végül ennek hatására beiratkozik a könyvtárbuszba. Egy településen a helyi bolt „második könyvtárként” funkcionál, az eladó a saját kölcsönzött könyveit adja kölcsön, és forgatja a településen élő, egyébként szintén aktív könyvtárlátogatók között.

Könyvtárosi segítséget főként a számítógépek használatában igényelnek, legyen szó online kommunikációról, közösségi oldalak használatáról vagy vásárlásról.

Munkanélküliek a könyvtárbuszon

Az országban jelentős különbségek vannak az életkialtások, megélhetési lehetőségek és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében. A települések földrajzi elhelyezkedése, központokhoz mért távolsága, illetve a központok megközelíthetősége határozza meg a lakosság munkalehetőségeit. Minél kisebb egy település, annál nagyobb a valószínűsége, hogy elszegényedett, rossz foglalkoztatási helyzetű társadalmi csoportok vannak jelen, és annál nagyobb a munkanélküliségi ráta. A települméret azonban nem az egyetlen hátráltató tényező, hiszen ezek a falvak fokozottan „hálózatfüggők”. Az ott élők foglalkoztatási és jövedelemszerzési esélyeit a gazdasági környezet és az abba történő „beágyazódás”, a helyben lévő munkahelyek mellett a közeli településeken lévők megközelíthetősége, a településeket összekötő hálózatok sűrűsége is meghatározza. Illetve a munkaerő képzettsége is nagy szerepet játszik ebben.¹⁷ A munkanélküliség pedig az egyik legnagyobb társadalmi, gazdasági és szociális probléma, ami magával hoz olyan nehézségeket, amelyek tovább növelik a leszakadást.

Ahogy korábban már szó volt róla, Baranya megye 301 települése közül jelenleg 174 kedvezményezett, melyek közül 105 település jelentős munkanélküliséggel sújtott. Ezen a helyeken a munkanélküliségi ráta meghaladja az országos átlag 1,75-szörösét. A könyvtárbusszal ellátott 58 település közül 37 kedvezményezett és 25 település jelentős munkanélküliséggel sújtott.¹⁸

Hogyan segíthet ezen a célcsoporton a könyvtárbusz?

A könyvtárak és a hátrányos helyzetű településekre járó könyvtárbuszok kiemelt szerepet vállalnak a hagyományos szolgáltatásokon túl a szociális hátrányok leküzdésében, segítséget nyújtanak azoknak a változó rétegeknek, csoportoknak, akik többnyire átmenetileg kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe, például szegények, öregek, hajléktalanok, iskolázatlanok, kistélepüléseken élők, nagycsaládosok vagy munkanélküliek.

A könyvtárbuszok alkalmasak arra, hogy szolgáltatásaikkal segítsék a települések felzárkóztatását, versenyképességük javítását, a lakosság foglalkoztatottságának növelését és kulturális integrációját. A hátrányos helyzetű településeken kiemelt jelentősége van a könyvtári rendszer egészéhez való hozzáférésnek, és ebben az ellátás e formája az eddigi tapasztalatok alapján megfelelő segítséget tud nyújtani.

A könyvtárak problémaérzékenysége, befogadó, segítő, tájékoztató, információközvetítő tevékenysége például hatékony eszköz a munkanélküliség elleni küzdelemben. A könyvtár segítheti a személyes kapcsolatok kialakítását, növelheti az elhelyezkedési esélyeket és enyhítheti a kirekesztettség érzését azzal, hogy elfogadó környezetet biztosít.¹⁹ A könyvtárbusz ráadásul találkozóhelyként is szolgál, ahol az emberek egymással is megoszthatják a talált információkat, lehetőségeket. A munkanélküliséggel küzdők külső segítséget inkább a változtatáshoz igényelnek a felzárkóztatási programok, képzés, átképzés, továbbképzés tekintetében, de a helyzetüknek megfelelő speciális tartalmú információk és dokumentumok szolgáltatása is kiemelt jelentőségű.²⁰

Példák a könyvtárbuszról

A könyvtárbusz lehetőséget és segítséget biztosít azoknak, akiknek a munkakeresés és az elhelyezkedés nehézséget okoz. Számos példa mutatja ennek gyakorlati megvalósulását: egy középkorú, két gyermekes édesapa korábbi munkahelyének bezárása miatt álláskeresővé vált. Lehetősége nyílt önéletrajzának beküldésére, azonban nem volt tisztában ennek elkészítési módjával, így segítséget kért a könyvtárbusz könyvtárosától. Az olvasó összeszedte az évek alatt megszerzett szakmai tapasztalatáról a jegyzeteit, majd egy szolgáltatási napon közösen összeállították az önéletrajzát és a motivációs levelét. A történet sikerrel zárult, hisz az olvasót több helyre behívták interjúra, és végül el is tudott helyezkedni.

A könyvtárat aktívan látogató olvasó felesége vette igénybe a könyvtáros segítségét munkakereséshez. Korábban regisztrált egy álláskereső oldalra, ahol egy önismereti teszttel még inkább személyre szabott munkalehetőségeket kereshetett, ebben kérte a könyvtáros segítségét, azonban már az e-mail fiókba való belépés gondot okozott. A könyvtáros megoldotta ezt a problémát, majd közösen töltötték ki a kérdőívet.

Az említett konkrét esetek mellett mindennaposak a hasonló kérések: nyomtatványok kitöltése, hivatalos ügyintézés, online vásárlás, e-mail regisztráció, álláskereső portálon való regisztráció. Megfigyelhető, hogy egy sikeres ügyintézés után az olvasó később is bizalommal fordul a könyvtárhoz, ha segítségre van szüksége.

Közösségek a településeken és a könyvtárbuszokon

Az eredményesen működő közösség sikerességét több tényező is befolyásolja. Meghatározó a polgármester aktivitása és a képviselő-testület támogatása is. A lehetőségek adottsága nem jelent biztos garanciát a szolgáltatás működésére, ha érdektelenség övezi azt.

Ugyanennyire, vagy talán még hangsúlyosabb a helyi közösség támogatása, hiszen öltöböl rengeteg van, de ha nincs egy közösség, amely megvalósítja azokat, akkor nem működhetnek. Továbbá szükség van ehhez legalább egy olyan kulcsfigurára, aki a kezébe

veszi a kezdeményezéseket. A célok eléréséhez pedig elengedhetetlen egy közösségi hely, ahol mindezeket megvalósíthatják.

A legideálisabb helyzet, ha a kapcsolattartó egy személyben a helyi szervező erő is, hiszen pozitív befolyással bír a könyvtárbuszos szolgáltatásra. Ő az, aki az ismeretségeinek köszönhetően katalizátorként aktivizálni tudja a helyi közösséget. Több esetben is megfigyelhető volt, hogy negatív irányba mozdultak el a forgalmi adatok egy-egy aktív kontaktszemély cseréjét követően, sőt, nemcsak a könyvtárbuszos szolgáltatást érintette hátrányosan ez a változás, hanem a településen is megszűnt például az iskola utáni közös tanulószoba, játszóház. Drasztikusabb esetben a kulcsszereplő kiesésével a településen jelentős mértékben visszaesett a korábbi programokkal színesített kulturális élet, ami addig jellemző volt. A települési viszonyrendszerek, helyi konfliktusok mind befolyásolhatják a szolgáltatást, a könyvtárbuszon dolgozóknak azonban nincs ráhatásuk erre.

Azokon a baranyai településeken, ahová most könyvtárbusz jár, jellemzően nem volt könyvtár, vagy ha mégis, akkor többnyire régi, elavult állománnyal rendelkezett. Kevés helyen alakult ki igazi olvasás- vagy könyvkultúra. Egy 2011-es, a könyvtárbusz szolgáltatásait igénybe vevő, használói felmérésből kiderült, hogy a megkérdezett közel 100 fő (71 nő, 22 férfi) háromnegyede korábban sosem volt könyvtártag. Ebből adódóan a könyv sem olyan szerepet tölt be az emberek életében, mint amilyet kellene, illetve az olvasás se számít értékes időtöltésnek. A könyvtárbuszos szolgáltatás bevezetése óta javult a helyzet, állandó látogatói vannak a busznak, akik sok helyütt közösséget alkotnak.

Kitekintés, fejlődési lehetőségek

A hazai könyvtárbuszok jelenleg a KSZR keretein belül működnek, a KSZR-ajánlás értelmében pedig elsősorban az 500 fő alatti települések lakosainak könyvtári ellátását hivatottak kiszolgálni.

Az alábbiakban az I. Pécsi Könyvtárbusz-találkozón elhangzott előadások összegzésésként megjelent kiadványban szereplő nemzetközi példák segítségével mutatjuk be, hogy milyen lehetőségek rejlenek a könyvtárbuszokban.²¹

A több évtizedes múltra visszatekintő horvát és szlovén mozgókönyvtári ellátásban számos példát találunk arra, hogy a bibliobuszok milyen módokon járulnak hozzá a közoktatásban részt vevő diákok fejlesztéséhez. Több településen is kifejezetten az óvodák, iskolák mellett állnak meg a buszok, ahol mód van könyvtárhasználati órák megtartására és kölcsönzésre is.

Egy szintén szomszédos ország második legnépesebb városában, Grazban, a könyvtárbusz-szolgáltatás megtervezésekor két műszakban gondolkodtak a helyi könyvtárosok. Graz területén délelőtt a helyi általános iskolákat és gimnáziumokat keresik fel a könyvtárbuszok, míg a délutáni időszakban a peremkerületeken élőknek van módja a szolgáltatás igénybevételére.

A hollandiai Zeeland tartományban a Tartományi Bizottság kifejezett kérése volt, hogy a környező falvak iskoláit is látogassa a bibliobusz.

Portugáliában a nehezen megközelíthető falvak könyvtári ellátása keretén belül a könyvtáros az alapszintű dokumentumszolgáltatás mellett rendszeresen tart foglalkozásokat, felolvasásokat idősek otthonában.

Hazai példát is találunk arra, hogy az óvodákkal, iskolákkal, idősek otthonaival és más intézményekkel való együttműködés, illetve ezek közelében kialakított megállóhelyek mennyire hasznosak. A könyvtárosok és pedagógusok együttműködésével lehetőség van könyvtári órák megtartására is. Hasonló szolgáltatást nyújtott a ceglédi könyvtárbusz is.²²

Szolgáltatási időn kívül, plusz munkaerő és források bevonásával lehetőség lenne megszervezni különböző célcsoportok kis létszámú továbbképzését, könyvtárhasználati órák megtartását, így akár óvodák, iskolák, idősek otthona előtt is, népszerűsítve ezzel a könyvtárat, illetve aktíválva a passzív, nehezebben mozgósítható használókat.

A Csorba Győző Könyvtár szakmai kapcsolatot ápol Eszék városának megyei könyvtárával, a város pedig egyben Pécs testvérvárosa is. A könyvtárbuszok menetrendje jelenleg is tartalmaz három olyan települést, amely közvetlenül a határ közelében húzódik. A szolgáltatás kibővítésével, átszervezésével lehetőség volna a határokon túli magyarlakta települések könyvtári ellátására is.

Az említett példákából látható, hogy a könyvtárbuszok a szolgáltatásaikkal a lakosság egészét képesek megszólítani, és sokféleképpen hozzá tudnak járulni a településen élők életminőségének javításához, kezdve a szabadidő hasznos eltöltésétől, a munkavállalás első lépéseként értelmezhető önéletrajz megírásáig, ügyintézésig. A közösség azon tagjainak mindennapjait tudja megkönnyíteni a könyvtárbusz, akik nyitottak és befogadóak az újítások és a kultúra iránt.

Sok a teendő még az információs műveltség és a digitális kompetenciák fejlesztése területén. Jelenleg a használók, felnőttek és gyerekek között egyaránt alacsony az említett készségek szintje. Példaként említhető, hogy habár a legnagyobb közösségi oldalra a regisztrációs korhatár 13 év, alig van olyan alsós gyerek, aki ne lenne regisztrált használója a közösségi hálózatnak, a közösséghez való tartozás a legkisebbek körében is élő igény, viszont tudatos internethasználatról csak a legkritikább esetben beszélhetünk.

A XXI. századnak megfelelő, korszerű technikai berendezés, az igénybe vehető széles szolgáltatási kínálat önmagában még nem biztosíték a szolgáltatás sikerességére. Meghatározó szerepe van a könyvtárbuszban dolgozó személyzetnek abban, hogy meg tudja-e teremteni azt a légkört, ahova szívesen jár vissza a könyvek világával épp csak ismerkedő kisiskolás, a többgyermekes család vagy a kikapcsolódni vágyó idősebb olvasó.

Jegyzetek

1. Waffenschmidt Jánosné (szerk.): Magyarország közigazgatási helynévkönyve 2016. január 1. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 2016.
2. Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer: Ajánlás http://www.bacstudastar.hu/c/document_library/get_file?uuid=320b03eb-938b-4706-93a0-a91de5346e5a&groupId=10804 (Letöltés ideje: 2016.11.14.)
3. A Móricz Zsigmond Megyei Városi Könyvtár honlapja <http://www.mzsk.hu/konyvtarbusz/> (Letöltés ideje: 2016.11.08)
4. 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1500105.KOR (Letöltés ideje: 2016.11.09.)

5. Szellő János (szerk.): Pályakezdő fiatalok munkaerő-piaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig: Kutatási zárótanulmány. Pécs: Pécsi Tudományegyetem FEEK, 2014. http://feek.pte.hu/data/2014/1216/653/Zarotanutmany_fiatalok-Vegso.pdf (Letöltés ideje: 2016.12.11.)
6. Péterfi Rita: Gyermekünk olvasás-szövegértési teljesítményéről. In: Már tudok olvasni? Tanulmányok az értő olvasásról. (Szerk. Gombos Péter – Kiss Gábor). Kaposvár. 2014. 9-17.p. <http://www.peterfrita.hu/index.php/publikaciok/2-uncategorised/57-gyermekunk-olvasas-szovegertesi-teljesitmenyerol> (Letöltés ideje: 2016.12.10.)
7. Berkéné Molnár Andrea et al.(szerk.): Baranya megye statisztikai évkönyve, 2014. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2015.
8. Lásd erről bővebben a Csorba Győző Könyvtár Körbirodalom Gyermekkönyvtárának 2013-ban és 2014-ben kiadott (2015-ben a nagy érdeklődésre való tekintettel javított, bővített formában újrakidott), kisgyermekes szülők segítésére készített Olvasásra születtem! és Olvas nekem! című ismeretterjesztő, könyvajánló segédleteit (szerk. Béres Judit).
9. Péterfi Rita: Szülői értekezlet az olvasásról. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2015. 4. sz. 32-37.p. <http://ki.oszk.hu/3k/2015/09/szuloi-ertekezlet-az-olvasasrol/> (Letöltés ideje: 2016.12.10.)
10. Központi Statisztikai Hivatal STADAT 6.2.5.1 A köznevelési intézmények feladat-ellátási helyeinek száma (2015) http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi009.html (Letöltés ideje: 2016.12.13.)
11. Péterfi Rita: Gyermekünk olvasás-szövegértési teljesítményéről. i.m.
12. Jávorika Brigitta: Az információs műveltség fejlesztése a könyvtárbuszon. = Könyv és nevelés, 2014. 16. évf. 3. sz. http://olvasas.opkm.hu/portal/felso_menusor/konyv_es_neveles/az_informacios_muveltség_fejlesztese_a_konyvtarbuszon (Letöltés ideje: 2016.11.09.)
13. Péterfi Rita: Gyermekünk olvasás-szövegértési teljesítményéről. i.m.
14. Jávorika Brigitta: Az információs műveltség fejlesztése a könyvtárbuszon. i.m.
15. Táblák (STADAT) - Évközi, területi adatok - Megyéenkénti adatok. 6.6.3. Baranya megye. https://www.ksh.hu/stadat_evkozi_6_6 (Letöltés ideje: 2016.12.13.)
16. Péterfi Rita – Tóth Máté – Vidra Szabó Ferenc: Kisvárosi könyvtárak szerepvállalásai. = Könyvtári Figyelő, 2008. 1.sz. 27-46.p. <http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/kisvarosi-konyvtarak-szerepvallalasai/#more-602> (Letöltés ideje: 2016.12.10.)
17. Kovács Katalin: Területi, társadalmi hátrányok és beavatkozási politikák. In: Kovács Katalin – Váradim Monika Mária (szerk): Hátrányban, vidéken. Budapest: Argumentum Kiadó, 2013. 25-56 p. http://www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/292/2/varadim_hatranynban_videken_2013.pdf (Letöltés ideje: 2016.11.25.)
18. 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1500105.KOR (Letöltés ideje: 2016.11.09.)
19. Kövesháziné Muntyán Alexandra: Társadalmi hátrányban lévők könyvtári ellátása. = Könyvtári Figyelő, 2001. 11. (47). évf. 1. sz. 70-83. p.
20. Bartos Éva: Konceptió a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására.”A könyvtári terület stratégiai célkitűzései 2003-2007” dokumentum Felkészülés az Európai Unió csatlakozására című fejezetének altémája. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2004. 13. évf. 8. sz. 10-21 p.
21. Katona Anikó (szerk.): Könyvtárbuszok európai utakon. Pécs: Csorba Győző Könyvtár, 2015. (A Baranya megyei KSZR kiadványai, 2.)
22. Varga Istvánné: A Ceglédi Városi Könyvtár Mozgókönyvtára 1984-2005. = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2005. 14. évf. 7. sz. 32-41. p. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00067/pdf/04konyvtarbusz.pdf> (Letöltés ideje: 2016.11.23.)